

ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΓΕΦΥΡΕΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ-ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

BUILDING BRIDGES BETWEEN THE SCHOOL AND REFUGEE PARENTS

Ελένη Μπαρμπουδάκη
Εκπαιδευτικός ΠΕ 70/71
ΜΔΕ ΥΠΠΕΘ
elene3ma@gmail.com

Μάγδα Βίτσου
Δρ. Δράματος στην Εκπαίδευση
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
magvits@gmail.com

Αναστασία Γκαϊνταρτζή
Δρ. Κοινωνιογλωσσολογίας ΕΕΠ
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
againtartzi@uth.gr

Περίληψη

Η γονεϊκή εμπλοκή στην εκπαιδευτική διαδικασία θεωρείται μια πολύ σημαντική παράμετρος που εξασφαλίζει την ακαδημαϊκή επιτυχία αλλά και την ομαλότερη ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών. Ενώ πλήθος ερευνών επιβεβαιώνουν τα πολλαπλά οφέλη που απορρέουν από την καλή συνεργασία του σχολείου και της οικογένειας, στην πράξη συναντώνται δυσκολίες καθώς υπάρχουν παράγοντες που λειτουργούν ανασταλτικά στην επίτευξή τους (Block, Cross, Riggs & Gibbs, 2014). Ένας απ' αυτούς είναι η περίπτωση των μεταναστών γονέων που χρήζουν ιδιαίτερης αντιμετώπισης και προσέγγισης από το σχολείο καθώς αντιμετωπίζουν πολλαπλές δυσκολίες στη χώρα υποδοχής (Isik-Ercan, 2012). Έτσι, η επικοινωνία ανάμεσα σε σχολείο και μετανάστες γονείς εμπλέκει ζητήματα εξουσίας και «νομιμότητας» συγκεκριμένου γλωσσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου για το δικαίωμα και τη δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση των παιδιών (Androulakis et al, 2016). Στόχος της παρούσας εισήγησης είναι να παρουσιάσει τις πρακτικές εμπλοκής των γονέων μαθητών (προσφύγων) που εφαρμόστηκαν στη Μαγνησία το σχολικό έτος 2016-17, έτος που οι πρόσφυγες-μαθητές εντάχθηκαν στο εκπαιδευτικό σύστημα, με αώτερο σκοπό να αναδειχτούν οι παράγοντες εκείνοι που διευκολύνουν την εμπλοκή των προσφύγων γονέων αλλά και τα εμπόδια που περιλαμβάνονται σε αυτή.

Λέξεις κλειδιά

Γονεϊκή εμπλοκή, πρόσφυγες, εκπαίδευση, επικοινωνία.

Abstract

Parental involvement in the educational process is considered a very important parameter, which ensures academic success and facilitates the smoother psychosocial development of the children. The case of immigrant and refugee parents' involvement is even more complex,

requiring systematic practices and strategies from the school as they face multiple difficulties in the host country (Isik-Ercan, 2012). Besides, communication between the school and immigrant/refugee parents involves issues of power and “legitimacy” of specific linguistic and cultural capital about the right and accessibility to children’s education (Androulakis et al, 2016). The main objective of this paper is to present the practices of parent involvement among refugee parents in Magnesia in the school year 2016-17, the year in which refugee children were introduced into the Greek educational system through Reception/ Preparatory Classes (DYEP). The ultimate aim is to identify those factors that facilitate the involvement of refugee parents in their children’s education as well as the obstacles that were encountered. It also aims at highlighting the sociolinguistic and educational dimensions of home-school communication and its ideological implications.

Key words

Parental involvement, refugee education, parents communication.

0. Εισαγωγή

Η μαζική άφιξη προσφυγικών πληθυσμών τα τελευταία χρόνια στον Ελλαδικό χώρο κατέστησε αναγκαία και επείγουσα τη διαμόρφωση πολιτικών για την εκπαίδευση τους και την άμεση εφαρμογή στρατηγικών αντιμετώπισης της εκπαίδευσης σε καιρούς κρίσης. Στην Ελλάδα στο πλαίσιο της τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης πολλοί φορείς σχεδίασαν και υλοποίησαν εκπαιδευτικά προγράμματα υποστήριξης των προσφύγων στους κατά τόπους χώρους φιλοξενίας (ΥΠΠΕΘ, 2016) ή σε άλλες εκπαιδευτικές δομές.

Στην παρούσα έρευνα παρουσιάζονται οι πρακτικές εμπλοκής των γονέων των μαθητών (προσφύγων) που εφαρμόστηκαν στη Δομή Υποδοχής για την Εκπαίδευση Προσφύγων (Δ.Υ.Ε.Π.) Μαγνησίας το σχολικό έτος 2016-17, έτος που οι πρόσφυγες-μαθητές/τριες εντάχθηκαν στο εκπαιδευτικό σύστημα, με απώτερο σκοπό να αναδειχτούν οι παράγοντες εκείνοι που διευκολύνουν την εμπλοκή των προσφύγων γονέων αλλά και τα εμπόδια που περιλαμβάνονται σε αυτή. Επίσης, αναδεικνύονται οι κοινωνικογλωσσικές και ιδεολογικές διαστάσεις της επικοινωνίας ανάμεσα σε σχολείο και γονείς που προέρχονται από διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά πλαίσια.

1. Η γονεϊκή εμπλοκή στην εκπαίδευση προσφύγων

Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των παιδιών προσφύγων μπορεί να επιτευχθεί μέσα από ολιστικού τύπου προσεγγίσεις (holistic model), του σχολείου ως συνόλου (whole-school approach) και της οικοδόμησης ενός ενταξιακού σχολικού ήθους, που αναγνωρίζει και υποστηρίζει τη διαφορετικότητα (Arnot & Pinson, 2005,

Block, Cross, Riggs & Gibbs, 2014). Βασικά συστατικά τους είναι οι συνδέσεις με γονείς, τοπική κοινότητα, φορείς της ευρύτερης κοινωνίας από τη μία και η αναγνώριση των πολλαπλών και ποικίλων αναγκών, κοινωνικών, συναισθηματικών, εκπαιδευτικών των παιδιών, στις οποίες η εκπαίδευση χρειάζεται να ανταποκριθεί από την άλλη (Block et al, 2014).

Η ενδυνάμωση των οικογενειών ως προς την γονεϊκή εμπλοκή στην εκπαίδευση των παιδιών έχει καθοριστική σημασία στην προώθηση της εκπαιδευτικής και γλωσσικής ένταξη τους. Πλήθος ερευνών υπογραμμίζουν τη σημασία της εμπλοκής και της συμμετοχής των γονέων, αναδεικνύοντας παράγοντες που επηρεάζουν θετικά την διαδικασία αλλά και τις προκλήσεις που περιλαμβάνονται σε αυτή (Isik-Ercan, 2012 Williams, 2010). Μερικές από τις θετικές πρακτικές οι οποίες εφαρμόζονται σε προγράμματα και παρεμβάσεις σύνδεσης με τις οικογένειες είναι η χρήση μεσολαβητών-διερμηνέων για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας, η ενεργός εμπλοκή τους στη σχολική διαδικασία και η εξοικείωση τους με τις συμβάσεις και ρουτίνες της, η στήριξη της διγλωσσίας, η χρήση της τεχνολογίας για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας, η γλωσσική υποστήριξη με παροχή γλωσσικών μαθημάτων και προγραμματικών γραμματισμού της οικογένειας (Isik-Ercan, 2012).

Από την άλλη, οι προκλήσεις και δυσκολίες που αναφέρονται στην βιβλιογραφία έχουν να κάνουν με τις σχέσεις εξουσίας ανάμεσα σε σχολείο και οικογένεια, τη δυσκολία επικοινωνίας και τη συνακόλουθη απομόνωση, την πολιτισμική απόσταση, καθώς την έλλειψη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών να εφαρμόσουν πολιτισμικά κατάλληλες προσεγγίσεις προς τους γονείς (Isik-Ercan, 2012). Η επικοινωνία ανάμεσα σε σχολείο και μετανάστες γονείς εμπλέκει ζητήματα εξουσίας και «νομιμότητας» συγκεκριμένου γλωσσικού και πολιτισμικού κεφαλαίου για το δικαίωμα και τη δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση των παιδιών (Androulakis, Gkaintartzi, Kitsiou & Tsioli, 2016).

2. Παρουσίαση των πρακτικών γονεϊκής εμπλοκής

Το Μάρτιο του 2016, το ΥΠΠΕΘ ανέλαβε να προετοιμάσει ένα σχέδιο για την ένταξη των παιδιών προσφύγων στην εκπαίδευση προκειμένου να συνεισφέρει στην ευρύτερη κοινωνική τους ένταξη. Όπως αναφέρεται και στην έκθεση της Επισημημονικής Επιτροπής για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων (ΥΠΠΕΘ, 2017:5) «το έργο σχεδιάστηκε υπό συνθήκες χρονικής πίεσης, σε ένα ιδιαίτερα ρευστό περιβάλλον με έναν –ετερογενή ως προς τα χαρακτηριστικά του και ασταθή ως προς τον αριθμό, τον τόπο και τις συνθήκες διαμονής εντός της χώρας– πληθυσμό προσφύγων».

Σύμφωνα με την έκθεση αποτίμησης του προγράμματος από την επισημημονική επιτροπή του ΥΠΠΕΘ (ΥΠΠΕΘ, 2017) τα σημαντικότερα στοιχεία που χαρακτήρισαν

την πρώτη χρονιά λειτουργίας των Δομών Υποδοχής για την Εκπαίδευση Προσφύγων (Δ.Υ.Ε.Π.) ήταν η ασταθής φοίτηση των μαθητών/τριών, προβλήματα οργάνωσης των ΔΥΕΠ, η απουσία συστηματικής επιμόρφωσης και υποστήριξης των εκπαιδευτικών και η δυσκολία εφαρμογής ενός ανοικτού και ευέλικτου αναλυτικού προγράμματος. Επίσης, το εκπαιδευτικό μοντέλο της ΔΥΕΠ δε λειτούργησε ενισχυτικά ως προς την κοινωνική ένταξη των προσφυγόπουλων, καθώς δεν υπήρχε αλληλεπίδραση με συνομηλικούς Έλληνες μαθητές. Εντούτοις, έγιναν προσπάθειες από τους Υπεύθυνους που είχαν ως στόχο την προσαρμογή των μαθητών προσφύγων στο νέο σχολικό περιβάλλον με ενδιαφέροντα αποτελέσματα (Βίτσου & Μπαρμπουδάκη, υπ.εκδ.).

Στο Νομό Μαγνησίας λειτούργησαν δύο τμήματα ΔΥΕΠ για παιδιά ηλικίας από 6 έως 12 ετών (δημοτικό σχολείο) και 13-15 (γυμνάσιο), από τον Ιανουάριο του 2017 έως τον Ιούνιο του 2018, με μαθητές που προέρχονταν από το Κέντρο Φιλοξενίας «Μόζα», 5 χιλιόμετρα έξω από το Βόλο. Στην τάξη ΔΥΕΠ του δημοτικού σχολείου φοίτησαν 20 μαθητές συριακής καταγωγής με μητρική γλώσσα την κουρδική ή την αραβική.

Αμέσως μετά την τοποθέτηση του Συντονιστή Εκπαίδευσης Προσφύγων Μαγνησίας (ΣΕΠ) (179784/Ε1/26/10/2016) στο Κέντρο Φιλοξενίας Μόζα έγινε ενημέρωση στους γονείς των μαθητών για το πρόγραμμα εκπαίδευσης προσφύγων. Μοιράστηκε στους γονείς επιστολή του ΥΠΠΕΘ, στη μητρική τους γλώσσα, με τίτλο «Όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση» στην οποία περιγράφονταν ο σχεδιασμός του προγράμματος και οι διάφοροι παράμετροι λειτουργίας των σχολικών δομών, όπως το αναλυτικό πρόγραμμα που θα ακολουθούνταν, οι γλώσσες διδασκαλίας, οι εκπαιδευτικοί, οι ηλικίες φοίτησης, θέματα μετακίνησης κτλ. Στους γονείς δόθηκαν διαβεβαιώσεις ότι η φοίτηση των παιδιών δε θα επηρέαζε τις αιτήσεις μετεγκατάστασης σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στη συνέχεια τους διανεμήθηκε φόρμα συναίνεσης ως προς τη μεταφορά από και προς τη δομή των παιδιών από το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης. Μέχρις εκείνη τη χρονική στιγμή και πάντα στο πλαίσιο της μη τυπικής εκπαίδευσης, στη συγκεκριμένη δομή φιλοξενίας, η μη κυβερνητική οργάνωση DRC σχεδίασε και εφάρμοσε μια σειρά από εκπαιδευτικές δράσεις όπως εκμάθηση αγγλικής γλώσσας, εκμάθηση ελληνικών και δημιουργική απασχόληση, προετοιμάζοντας με αυτόν τον τρόπο το «έδαφος» για την τυπική εκπαίδευση.

Παράλληλα, μια σειρά από δράσεις σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας αλλά και άλλους κοινωνικούς φορείς έλαβαν χώρα με στόχο την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας απέναντι στο προσφυγικό ζήτημα. Παιδιά και γονείς πρόσφυγες συμμετείχαν σε χριστουγεννιάτικες εκδηλώσεις, σε παρουσίαση διαπολιτισμικού βιβλίου με στόχο τη σύγκλιση των δύο κοινωνικών ομάδων.

Επίσης στο πλαίσιο της συνεργασίας της εκπαιδευτικού της ΔΥΕΠ με τη ΣΕΠ οργανώθηκαν συναντήσεις και μεθοδεύτηκε η επικοινωνία με τους γονείς των μαθητών

με τέτοιο τρόπο ώστε να εδραιωθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης, επικοινωνίας και συνεργασίας των παραγόντων της ΔΥΕΠ με τους γονείς των μαθητών το οποίο θα μπορούσε να ξεπεράσει τις αντικειμενικές δυσκολίες (γλώσσα, διαφορές στην κουλτούρα-συνήθειες, ψυχολογική επιβάρυνση των οικογενειών, συνθήκες διαμονής). Παράλληλα στόχος ήταν να ενημερωθούν οι γονείς για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα, αλλά και τον τρόπο λειτουργίας της ΔΥΕΠ στο 9ο Δημοτικό Σχολείο Βόλου ειδικότερα (ημερήσιο πρόγραμμα μαθημάτων, οργάνωση της διδασκαλίας ώστε να αφορά όλους τους μαθητές –μέθοδοι και υλικά). Απώτερος σκοπός όλων των παραπάνω ενεργειών ήταν να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση και σύμπραξη, ώστε να προληφθεί η σχολική διαρροή και να οργανωθεί αποτελεσματικά η σχολική πρακτική ώστε να αντιμετωπιστούν οι εκπαιδευτικές, κοινωνικές και συναισθηματικές ανάγκες των μαθητών, ανάλογα με την ηλικία και τις όποιες άλλες ιδιαιτερότητές τους.

Οι συναντήσεις και συμπράξεις γονεικής εμπλοκής που οργανώθηκαν είναι δυνατόν να διακριθούν σε δυο φάσεις: α) στις συναντήσεις που προηγήθηκαν της έναρξης λειτουργίας της ΔΥΕΠ β) στις συναντήσεις που έγιναν μετά την έναρξη λειτουργίας της ΔΥΕΠ.

2.1. Δράσεις πριν την έναρξη της ΔΥΕΠ

Πριν την έναρξη των μαθημάτων, στις 5 Ιανουαρίου 2017, πραγματοποιήθηκε στη Δομή Φιλοξενίας Μόζα συνάντηση παραγόντων της τάξης της ΔΥΕΠ του 9ου Δημοτικού Σχολείου με τους γονείς. Στη συνάντηση αυτή εκτός από την ΣΕΠ και τη δασκάλα της τάξης της ΔΥΕΠ, ήταν παρόντες ο διευθυντής του σχολείου και εκπαιδευτικοί της συγκεκριμένης σχολικής μονάδας. Με παρουσία μεταφραστή παρουσιάστηκε στους γονείς το πλαίσιο στο οποίο θα γινόταν η οργάνωση των μαθημάτων, το ωρολόγιο πρόγραμμα, η διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος και άλλες παράμετροι που αφορούσαν σε αυτό. Κυρίως όμως η συνάντηση έγινε για να γνωρίσουν οι γονείς την εκπαιδευτικό της τάξης (τη ΣΕΠ την γνώριζαν ήδη από την καθημερινή επαφή στον καταυλισμό) και να μπορέσουν να θέσουν όσες ερωτήσεις είχαν σε αυτή ώστε να τεθούν οι βάσεις για το δίκτυο επικοινωνίας που επιδιώκονταν να αναπτυχθεί με αυτούς.

Την ίδια μέρα και μετά την ολοκλήρωση της συνάντησης με τους γονείς η εκπαιδευτικός της τάξης είχε συνάντηση με την με την ψυχολόγο της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ, η οποία παρακολουθούσε τα παιδιά το διάστημα Σεπτεμβρίου 2016 – Δεκεμβρίου 2016, σχετικά με περιπτώσεις παιδιών αλλά και γονέων που βρίσκονταν σε μια περισσότερο ιδιαίτερη –δύσκολη θέση, βίωναν αυξημένη ψυχολογική φόρτιση, ώστε να σχεδιαστούν καλύτερα οι όποιες παιδαγωγικές παρεμβάσεις.

Ακολούθησε συνάντηση των εμπλεκομένων στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση Μαγνησίας με σκοπό το συντονισμό των ενεργειών ώστε η έναρξη λειτουργίας της ΔΥΕΠ

να γίνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Στη συνάντηση αυτή τέθηκε και το ζήτημα της συνεργασίας με τους γονείς και παρουσιάστηκαν οι θέσεις της ΣΕΠ και της εκπαιδευτικού της τάξης για την καθιέρωση τακτικών συναντήσεων για την ενημέρωση κι ενδυνάμωσή τους.

Το ίδιο διάστημα οργανώθηκαν στη Δομή φιλοξενίας Μόζα από τη ΣΕΠ εργαστήρια δημιουργικών δραστηριοτήτων για όλες τις ηλικιακές ομάδες ώστε να γνωρίσουν και οι μαθητές την εκπαιδευτικό και να δημιουργηθεί ένα κλίμα οικειότητας κι εμπιστοσύνης. Επίσης, δόθηκε η δυνατότητα στην εκπαιδευτικό της ΔΥΕΠ να πραγματοποιήσει συναντήσεις με το μεταφραστή της ΜΚΟ ΑΡΣΙΣ προκειμένου να συγκεντρώσει περισσότερα στοιχεία, πληροφορίες σχετικά με τη δομή της αραβικής γλώσσας, πιθανούς περιορισμούς στη χρήση εικόνων, συμβόλων, (οτιδήποτε θα μπορούσε να προσβάλλει τους μαθητές και τις οικογένειές τους) κατά την οργάνωση των παρεμβάσεων στην τάξη, τη γραφή των ονομάτων των οικογενειών των μαθητών και στην αραβική (και άλλες γλώσσες αν χρειαζόταν) προκειμένου να νιώσουν οι ίδιοι και οι οικογένειές του πιο οικεία στο χώρο του σχολείου και τη δημιουργία ενός διαύλου επικοινωνίας μεταξύ της εκπαιδευτικού, των γονέων των μαθητών και των ίδιων των μαθητών. Αποτέλεσμα των συναντήσεων αυτών ήταν η δημιουργία ενός λεξικού με εικόνες για τις πιο άμεσες επικοινωνιακές ανάγκες στο χώρο του σχολείου, όταν δεν θα υπήρχε η δυνατότητα να γίνεται μετάφραση στη μητρική ή την αγγλική γλώσσα.

Παράλληλα οργανώθηκαν επαφές με φορείς κι έγινε ενημέρωση στην κοινότητα του Βόλου ώστε να λυθούν μια σειρά από διαδικαστικά αλλά και πρακτικά ζητήματα για την προσαρμογή και ομαλή ένταξη των μαθητών στη καθημερινή ρουτίνα της σχολικής τάξης (κολατσιό, ένδυση και υπόδηση, γραφική ύλη). Όλοι οι μαθητές εφοδιάστηκαν με τα αναγκαία πριν την πρώτη μέρα του σχολείου και όποια ανάγκη παρουσιάζονταν στην πορεία, με εύστοχες και προ πάντων διακριτικές κινήσεις αντιμετωπίζονταν άμεσα ώστε οι μαθητές απρόσκοπτα να μπορούν να συνεχίσουν την φοίτησή τους στην τάξη της ΔΥΕΠ και οι γονείς να νιώθουν έμπρακτα την υποστήριξη που είχαν ανάγκη στερούμενοι κυρίως οικονομικών μέσων.

Την παραμονή της έναρξης λειτουργίας της τάξης της ΔΥΕΠ έγινε στη Δομή φιλοξενίας ΜΟΖΑ συνάντηση με τους γονείς για την προετοιμασία της 1^{ης} μέρας. Σε εκείνη τη συνάντηση οι γονείς ενημερώθηκαν για την εξέλιξη των έργων που είχαν γίνει στο σχολείο προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή μετάβαση των μικρότερων μαθητών σε αυτό (κατασκευή ανακαίνιση υποδομών του σχολείου), ενημερώθηκαν για τη μεταφορά των μαθητών στο σχολείο, γνώρισαν τη συνοδό των μαθητών, ενημερώθηκαν αναλυτικά για το πρόγραμμα των μαθημάτων, ενώ οι μαθητές, μεγαλύτεροι και μικρότεροι παρέλαβαν τις τσάντες τους πλήρεις. Η συνάντηση αυτή ήταν ιδιαίτερα φορτισμένη καθώς για κάποια από τα παιδιά, το 1/3 των μαθητών, αυτή θα ήταν η πρώτη τους σχολική εμπειρία και υπήρχε ιδιαίτερη συγκίνηση από την πλευρά των γονέων και των ίδιων.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι στο διάστημα που μεσολάβησε από το πρωί της 17^{ης} ως και το μεσημέρι της 18^{ης} Ιανουαρίου 2017, στον καταυλισμό έφτασαν οι ειδήσεις για τα επεισόδια που διαδραματίστηκαν στο Πέραμα της Αττικής σε σχολείο όπου θα φοιτούσαν μαθητές πρόσφυγες. Το γεγονός αυτό θορύβησε τους γονείς που ένιωσαν εξαιρετικά άσχημα και προς στιγμή αποφάσισαν να μην στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Οι γονείς εμψυχώθηκαν και υποστηρίχθηκαν με κάθε μέσο και συμφωνήθηκε κάποιιο από αυτούς, όσοι ήθελαν να συνοδεύσουν τους μαθητές στο σχολείο. Οργανώθηκε από τη δασκάλα της ΔΥΕΠ και εθελοντές μια ανθρώπινη «ασπίδα» και πάνω από 1.000 άτομα ήρθαν να υποδεχτούν τους μικρούς μαθητές κατά την πρώτη μέρα τους στο σχολείο, φέρνοντας για αυτούς καλωσορίσματα, ζωγραφιές και μικροδώρα¹. Η ατμόσφαιρα που δημιουργήθηκε από τους απλούς ανθρώπους ήταν εκπληκτική, οι παρόντες γονείς συγκινήθηκαν και η όλη προσπάθεια στέφτηκε από απόλυτη επιτυχία καθώς από εκείνη τη στιγμή και μετά κανένας από τους γονείς δεν εξέφρασε ξανά τέτοια σκέψη και η φοίτηση των μαθητών γινόταν κανονικά, χωρίς διαρροές.

2.2. Δράσεις μετά την έναρξη των μαθημάτων της ΔΥΕΠ

Ένα μήνα μετά την έναρξη των μαθημάτων πραγματοποιήθηκε η πρώτη ενημερωτική συνάντηση των γονέων των μαθητών. Η συνάντηση αυτή πραγματοποιήθηκε στη Δομή. Οργανώθηκε η προβολή του υλικού στο πρωινό πρόγραμμα δραστηριοτήτων των προσφύγων γονέων. Δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στο να εκπροσωπούνται όλες οι οικογένειες και αυτό στάθηκε δυνατό πλην μιας περίπτωσης ενός γονέα μονογονεϊκής οικογένειας. Η ενημέρωση έγινε με τη βοήθεια μεταφραστή. Το περιεχόμενο της συνάντησης αφορούσε την ενημέρωση σχετικά με την πρώτη επαφή των μαθητών με το σχολείο-γενικά, αλλά και τη συζήτηση κάποιων κανόνων για την εξασφάλιση της ασφάλειας των μαθητών στο σχολείο, τη συζήτηση των τρόπων με τους οποίους αντιμετωπίστηκαν τα όποια προβλήματα προσαρμογής είχαν παρουσιαστεί και αφορούσαν δυσκολίες αποχωρισμού, δυσκολίες-φοβίες μαθητών σε σχέση με το περιβάλλον του σχολείου και δυσκολίες προσαρμογής στη ρουτίνα της τάξης.

Στη συνέχεια έγινε παρουσίαση της μεθόδου διδασκαλίας της ελληνικής και αγγλικής γλώσσας από τη δασκάλα της ΔΥΕΠ με σκοπό την εμπλοκή των γονέων στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος, καθώς τονίστηκε ιδιαίτερα ότι κάθε διδασκαλία γλώσσας υποβοηθά και υποστηρίζει τη μάθηση, κατανόηση και χρήση και της μητρικής γλώσσας των μαθητών.

Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης και μετά το τέλος της εισήγησης οι γονείς, και με τη βοήθεια του μεταφραστή έθεταν ερωτήσεις και προβληματισμούς και συμφωνήθηκε την επόμενη φορά η συνάντηση ενημέρωσης να γίνει κατ' ιδίαν και να αφορά κάθε μαθητή ξεχωριστά.

Ένα μήνα μετά πραγματοποιήθηκε συνάντηση εμπλεκομένων στη Δομή (ΜΟΖΑ) προκειμένου να επανεξεταστεί ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στα πλαίσια της τυπικής και μη τυπικής εκπαίδευσης. Η ανάγκη οργάνωσης του νέου προγράμματος προέκυψε μετά την έναρξη λειτουργίας της ΔΥΕΠ, καθώς οι γονείς και οι μαθητές είχαν αρχίσει να δίνουν βαρύτητα στη φοίτηση στο σχολείο και να μη συμμετέχουν πλέον στις δραστηριότητες που είχαν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί όλο το προηγούμενο διάστημα. Συνεπώς οργανώθηκε ένα πρόγραμμα δραστηριοτήτων που αφορούσε περισσότερο παιδιά που δε φοιτούσαν στη ΔΥΕΠ και τους γονείς των παιδιών.

Ακολούθησε κατ' ιδίαν συνάντηση με τους γονείς των μαθητών προκειμένου να ενημερωθούν για την πρόοδο των παιδιών τους αλλά και διεργασίες προκειμένου να προετοιμαστούν κατάλληλα οι δράσεις που θα λάμβαναν μέρος εκτός της τάξης της ΔΥΕΠ, όπως οι ακόλουθες:

- Δράση στο βιβλιοπωλείο Συλλογιστός Ν. Ιωνίας Βόλου, με αφορμή τον εορτασμό της παγκόσμιας μέρας παιδικού βιβλίου, ένα εργαστήρι με τους μαθητές και παιδιά της γειτονιάς για την παρουσίαση του βιβλίου του Μάγου Κώστα, *ΕΝΑΣ ΓΑΤΟΣ ΜΙΑ ΦΟΡΑ* που αναφέρεται στην άρση των προκαταλήψεων και στην αποδοχή του Άλλου.
- Δράσεις-συνδιδασκαλίες στο 5^ο Δημ. Σχολείο Βόλου με περιεχόμενο τα μαθηματικά (οι μαθητές 11-12 χρόνων).
- Προετοιμασία συμμετοχής μαθητών στη δράση των Teachers4Europe στη Λάρισα (η τάξη της ΔΥΕΠ στο σύνολό της υλοποίησε πρόγραμμα στη δράση Teachers4Europe με τίτλο *Λέξεις για το ταξίδι Λέξεις στο ταξίδι*)
- Εκπαιδευτικές επισκέψεις-δράσεις (Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου, μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας Τσαλαπάτα, Μουσείο Πόλης Βόλου – όπου μετείχαν και οι γονείς των μαθητών και γονείς παιδιών που δεν φοιτούσαν στη ΔΥΕΠ- ΚΠΕ Μακρυνίτσας, επίσκεψη και ηχογράφηση τραγουδιού στο Δημόσιο Ραδιοφωνικό Σταθμό Βόλου)
- Μετάβαση στο Ραδιοφωνικό Σταθμό Βόλου για την ηχογράφηση τραγουδιού σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ
- Προετοιμασία γιορτής λήξης

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι γονείς συνεργάστηκαν εξαιρετικά σε κάθε μια από τις παραπάνω περιστάσεις κι ακόμη περισσότερο ένιωθαν ιδιαίτερη συγκίνηση με το γεγονός ότι τα παιδιά τους παροτρύνονταν να συμμετέχουν σε δράσεις οι οποίες ξέφευγαν από το καθαρά μαθησιακό χαρακτήρα της ΔΥΕΠ και περιλάμβαναν στοιχεία που τους αφορούσαν άμεσα.

Κορύφωση των δράσεων γονεϊκής εμπλοκής αποτέλεσε η προετοιμασία της γιορτής λήξης της ΔΥΕΠ στη Δομή Μόζα. Έτσι τα πρωινά μετά τη λήξη των μαθημάτων στη ΔΥΕΠ ως τη μέρα της γιορτής αφιερώθηκαν αποκλειστικά σε αυτή τη δράση, και γίνονταν με γλώσσα τα ελληνικά χωρίς μεταφραστή. Αυτό χαροποίησε ιδιαίτερα τους γονείς που διαπίστωναν μόνοι τους την ευχέρεια που είχαν πλέον τα παιδιά στην κατανόηση των ελληνικών λειτουργώντας τα ίδια ως μεταφραστές στους γονείς τους για όποια ανάγκη ή διευκρίνιση προέκυπτε. Ένας δεύτερος λόγος ήταν το γεγονός ότι σε αυτές τις πρόβες που γίνονταν με τους μαθητές της ΔΥΕΠ προστέθηκαν κι όσα από τα παιδιά σχολικής ηλικίας βρίσκονταν στον καταυλισμό και δεν είχαν προλάβει να ενταχθούν και να φοιτήσουν στην εκπαίδευση το τρέχον σχολικό έτος. Σε αυτή την προετοιμασία η συμμετοχή των γονιών –κυρίως των γυναικών- ήταν ιδιαίτερα ενεργή και δημιουργική.

2.3. Έρευνα δράση

Κατά το χρονικό διάστημα λειτουργίας της ΔΥΕΠ η εκπαιδευτικός (ΠΕ70) της ΔΥΕΠ υλοποίησε μικρής κλίμακας έρευνα δράση για τη διερεύνηση του κοινωνιογλωσσικού προφίλ των μαθητών/τριών με σκοπό την κατανόηση και αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών κοινωνικών και ψυχολογικών αναγκών τους (Somekh, 1995). Η συλλογή των στοιχείων αφορούσε σε δυο φάσεις- άξονες. Αρχικά στο πλαίσιο λειτουργίας της τάξης καθημερινά τηρούνταν ψηφιακό αρχείο-ημερολόγιο της διδασκαλίας και των δραστηριοτήτων, των εργασιών και portfolio αυτών για κάθε μαθητή της ΔΥΕΠ ξεχωριστά. Ο δεύτερος άξονας αφορούσε σε στοιχεία που συλλέχθηκαν σταδιακά και κυρίως μετά από την ολοκλήρωση ενός «κύκλου» της έρευνας –δράση, οπότε και εντοπίστηκαν στοιχεία τα οποία χρειάζονταν περαιτέρω διευκρίνιση. Η έρευνα ολοκληρώθηκε, όπως είχε σχεδιαστεί με τη διεξαγωγή ατομικών ημι-δομημένων συνεντεύξεων με τη βοήθεια ερωτηματολογίων για την καταγραφή του προφίλ των οικογενειών.

Πιο συγκεκριμένα προγραμματίστηκαν συνεντεύξεις με γονείς των μαθητών/τριων για να διερευνηθεί σε διαφορετικό επίπεδο και βάθος η προηγούμενη σχέση των συγκεκριμένων μαθητών/τριων με την εκπαίδευση, τη γλώσσα που διδάχθηκαν στο σχολείο -όσοι φοίτησαν- τη σχέση τους με τη μητρική γλώσσα καθώς και το προφίλ της οικογένειάς τους σε σχέση με το σχολείο και την εκπαίδευση. Συγκεντρώθηκαν έτσι 4 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια από τη διεξαγωγή ημι-δομημένων συνεντεύξεων από τον ένα γονέα από τέσσερις (4) οικογένειες μαθητών της τάξης.² Οι συνεντεύξεις-συζητήσεις έγιναν –η πρώτη παρουσία μεταφραστή την ΜΚΟ DRC που δραστηριοποιούταν στον καταυλισμό ΜΟΖΑ και οι άλλες τρεις με τη βοήθεια πρόσφυγα-γυναίκας, η οποία ήταν μητέρα παιδιών που δεν φοιτούσαν στη ΔΥΕΠ και γνώριζε καλά αγγλικά– στον προσφυγικό καταυλισμό, στους χώρους όπου κάθε οικογένεια έχει εγκατασταθεί, σε ώρα πρωινή, διαφορετική από αυτή των μαθημάτων. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε ήταν δομημένο και η διάταξη των ερωτήσεων δεν

τροποποιήθηκε παρά μόνο σε περιπτώσεις όπου ο ερωτώμενος απάντησε αυθόρμητα σε κάποια ερώτηση που βρισκόταν σε επόμενη θέση. Όπου κρίθηκε απαραίτητο δόθηκαν οι αναγκαίες εξηγήσεις.

2.3.1. Ανάλυση δεδομένων

Κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας προέκυψαν ενδιαφέροντα στοιχεία κυρίως μέσα από τις συζητήσεις με τους γονείς και τον λόγο τους: Οι οικογένειες των μαθητών/τριών φάνηκαν στο σύνολό τους να είναι θετικές ως προς τη φοίτηση τους στο σχολείο τόσο για τα κορίτσια όσο και για τα αγόρια. Επίσης έγινε φανερό ότι οι μαθητές/τριες που είχαν θετική ενίσχυση από τους γονείς ή το γονιό, παρόλο που οι συνθήκες της καθημερινότητάς τους ήταν δύσκολες, παρακολουθούσαν χωρίς απουσίες το πρόγραμμα των μαθημάτων κι ανταποκρίθηκαν στο μέγιστο βαθμό στις απαιτήσεις και το περιεχόμενο της διδασκαλίας.

Συγκεκριμένα, μητέρα 11 παιδιών από τα οποία 5 βρίσκονταν στη δομή ΜΟΖΑ κι από αυτά τα 3 (ένα αγόρι και 2 κορίτσια) φοιτούσαν στην τάξη της ΔΥΕΠ και 1 (κορίτσι) στην γυμνασιακή τάξη, στην ερώτηση εάν είχε κατανοήσει τι γίνεται στο ελληνικό σχολείο τόνισε τη σπουδαιότητα της εκπαίδευσης και την προτροπή της προς τα παιδιά της να παρακολουθούν με συνέπεια το σχολείο:

«Πάντοτε λέγαμε στα παιδιά ότι πρέπει να σπουδάσουν. Από τα μεγαλύτερα παιδιά 4 (αγόρια) έχουν σπουδάσει στη Συρία πριν τον πόλεμο. Ο ένας είναι γιατρός και είναι τώρα στη Σουηδία. Τα δυο, μεγαλύτερα κορίτσια έχουν τελειώσει το σχολείο και η μία είναι δασκάλα σαν την αδερφή μου. Κάθε μέρα τους λέω ότι πρέπει να έρθουν στο σχολείο και να μάθουν ό,τι μπορούν. Δε θέλουμε να μείνουμε στην Ελλάδα, αλλά το σχολείο στην Ελλάδα είναι πολύ καλό. Στον Μπ. (ο γιος της που πήγαινε στη ΔΥΕΠ) αρέσει πολύ το σχολείο και θέλει να είναι καλός μαθητής. Τα κορίτσια είναι μικρά και δεν καταλαβαίνουν τη σημασία, αλλά εγώ τους λέω πάντα να έρχονται στο σχολείο και να μαθαίνουν».

Σε άλλο σημείο, από τα λόγια γονέα, διαφαίνονται οι διαφορές και οι ομοιότητες ανάμεσα στα δύο εκπαιδευτικά συστήματα, δίνοντας έμφαση στην αυστηρή «δομή» του Συριακού εκπαιδευτικού συστήματος:

«Εγώ τους ρώτησα “Σας μάλωσε η δασκάλα, σας έβαλε μια φωνή” και είπαν “η δασκάλα αυτή δε φωνάζει, η δασκάλα αυτή δεν είναι αυστηρή”. Και τότε είπα καμιά μικρή θα είναι και τα παιδιά θα την κάνουν ό,τι θέλουν. Και μετά σε γνωρίσαμε και είπαμε “τόσο μεγάλη και δε φωνάζει;” Και τώρα όταν έρχεται ο μεταφραστής του μιλάνε ελληνικά... Στο σχολείο στη Συρία είναι πολύ αυστηρά...»

Επιπρόσθετα διαφαίνεται ότι οι προηγούμενες σχολικές εμπειρίες των γονέων και οι πολιτισμικά προσδιορισμένες τους πεποιθήσεις για την εκπαίδευση (cultural models, Anderson, McTavish & Kim, 2017) γενικά επηρεάζουν τις στάσεις τους απέναντι στο σχολείο, τις προσδοκίες τους και πιθανόν και την εμπλοκή τους στην εκπαίδευση των παιδιών τους.

Αντίστοιχα μητέρα 4 παιδιών από τα οποία και τα 4 βρίσκονταν στη δομή ΜΟΖΑ κι από αυτά τα 3 (2 αγόρια και 1 κορίτσι) φοιτούσαν στην τάξη της ΔΥΕΠ εκφράστηκε θετικά ως προς τη λειτουργία της ΔΥΕΠ συνδέοντας μάλιστα τη μεταναστευτική τους πορεία με τη θετική επίδραση που θα έχει η ελληνική εκπαίδευση στη διαδικασία μετάβασής τους στη Γερμανία:

«Δεν ήξερα τι είναι το σχολείο εδώ. Νομίζω ότι στα παιδιά αρέσει. Εγώ τους λέω ότι είναι καλό να έρχονται. Κάνετε και αγγλικά. Πιο πολύ τους αρέσουν τα αγγλικά, αν και θα θέλαμε να κάνουν γερμανικά, γιατί εμείς θα πάμε στη Γερμανία. Εγώ δεν τελείωσα το σχολείο. Παντρεύτηκα πολύ μικρή. Δε θέλω να κάνει το ίδιο και το παιδί μου. Στη Γερμανία θα μας ρωτήσουν αν πήγε σχολείο. Εμένα πήγαν και στην Τουρκία σχολείο. Ο Μ. ξέρει και τούρκικα. Και η Ντ. ξέρει λίγα. (Ο γιος της και η κόρη της που φοιτούσαν στη ΔΥΕΠ). Και στα μαθηματικά, μου λέγαν όλοι, ότι είναι πολύ καλός ο Μ. Δεν θα χάσουν το σχολείο. Μαθαίνουν στο σχολείο κάτι και έρχονται και μου λένε 'Αυτό το κάνει διαφορετικά η δασκάλα στο σχολείο, έτσι και έτσι το κάναμε εμείς... αυτή το κάνει διαφορετικά'».

Η επένδυση τους στη σχολική εκπαίδευση των παιδιών αναδεικνύεται μέσα από τα λεγόμενά τους καθώς παίζει σημαντικό ρόλο για την μετέπειτα πορεία και ζωή της οικογένειας και το μέλλον των παιδιών τους. Φαίνεται ακόμα ότι αναγνωρίζουν και εκτιμούν τα μαθησιακά αποτελέσματα των παιδιών τους (*Μαθαίνουν στο σχολείο κάτι, Και τώρα όταν έρχεται ο μεταφραστής του μιλάνε ελληνικά*) και ενισχύεται, έτσι, η επένδυσή τους στη σχολική μάθηση αλλά και η εμπιστοσύνη τους προς το σχολείο.

Αντίστοιχα, μητέρα 2 παιδιών από τα οποία και τα 2 βρίσκονταν στη δομή ΜΟΖΑ κι από αυτά 1 (αγόρι) φοιτούσε στην τάξη της ΔΥΕΠ και το 1 (κορίτσι) στη γυμνασιακή τάξη εκφράστηκε θετικά για την επίδραση του ελληνικού σχολείου στο παιδί της σε αντίθεση με το σχολείο στην πατρίδα τους, τονίζοντας χαρακτηριστικά:

«Είμαι πολύ ευχαριστημένη από το σχολείο. Ο Ι. (ο γιος της που πήγαινε στη ΔΥΕΠ) θέλει να πάει στο σχολείο. Φοβόμουν πολύ. Είναι μαζεμένο παιδί και στην πατρίδα δεν πήγαινε σχολείο. Πολλές φορές ο δάσκαλος τον έχει χτυπήσει. Όταν του είπα ότι θα πάει σχολείο στην Ελλάδα είπτε

“όχι”. Ίδρωναν τα χέρια του και με παρακαλούσε “Μανούλα μη με στείλεις σχολείο” Εγώ είπα “θα πας μια φορά και ακόμη μία και μία και όποτε σε χτυπήσει η δασκάλα θα σταματήσεις”. Τώρα θέλει να έρχεται μόνος του... Κι εγώ του λέω κάθε μέρα “να πας στο σχολείο... είναι καλό το σχολείο”.

Αναδεικνύεται η θετική στάση των γονέων προς το σχολείο, η οποία μάλιστα στη συγκεκριμένη περίπτωση οικοδομήθηκε πάνω σε πολύ αρνητικές προηγούμενες σχολικές εμπειρίες και στηρίζεται στη σχέση επικοινωνίας και εμπιστοσύνης ανάμεσα σε σχολείο και οικογένεια.

3. Συζήτηση

Μελετώντας τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν και συνέβαλαν στην ομαλότερη και πιο αποτελεσματική ένταξη των παιδιών στη σχολική κοινότητα και διαδικασία, αναδεικνύονται οι θετικοί παράγοντες στην γονεϊκή εμπλοκή όπως η συνεχής και σταθερή (πριν και κατά τη διάρκεια των μαθημάτων) ενδυνάμωση των γονέων από την συντονίστρια και την εκπαιδευτικό της τάξης ΔΥΕΠ μέσα από την ενημέρωση, πληροφόρηση, εξοικείωση και ενθάρρυνση. Ακόμη, η προσωπική εμπλοκή τους, η καθημερινή παρουσία τους και το ειλικρινές ενδιαφέρον να τους προσεγγίζουν, να τους γνωρίσουν και να επικοινωνήσουν μαζί τους συντέλεσε στη δημιουργία μιας σχέσης εμπιστοσύνης. Αυτή η σχέση που οικοδομήθηκε ανάμεσα στους υπευθύνους της δράσης και τις οικογένειες, στηρίζονταν στην ουσιαστική και γνήσια επικοινωνία (non-violent communication), στην αποδοχή, την ενσυναίσθηση και το σπάσιμο της ιεραρχίας, δηλαδή στην μείωση της απόστασης μέσα από συστηματικές ενέργειες, που είχαν συνέχεια όπως αυτές που αναφέρθηκαν παραπάνω (Androulakis et al, 2017).

Επιπροσθέτως, η έκδηλη αναγνώριση και εκτίμηση του γλωσσικού και πολιτισμικού τους φορτίου, η ενθάρρυνση της διγλωσσίας και της διαφορετικότητας μέσα από την καθημερινή διδακτική πράξη που αξιοποιούσε την πολυγλωσσία αλλά και μέσα από τις στάσεις και τον λόγο της εκπαιδευτικού και της ΣΕΠ απέναντι σε παιδιά και γονείς συνέβαλαν στην ομαλότερη ένταξη των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία και την συμμετοχή των φορέων τους σε αυτή (Gkaintartzi et al, 2016, Gkaintartzi et al, 2014).

Στον αντίποδα βρίσκονται κάποια εμπόδια και δυσκολίες που αφορούν την πολιτισμική απόσταση ανάμεσα στην κυρίαρχη κουλτούρα και τη κουλτούρα των προσφύγων γύρω από την σχολική εκπαίδευση, τις διαφορετικές -πολιτισμικά προσδιορισμένες- αντιλήψεις ως προς το σχολείο, την αρχική δυσπιστία και επιφυλακτική στάση τους, τις δυσκολίες ενεργοποίησής τους ως προς την εφαρμογή του σχολικού ωραρίου και την αντίληψη της «προσωρινότητας» της διαμονής τους στην Ελλάδα.

Η επικοινωνία ανάμεσα στις οικογένειες και το σχολείο είχε σύνθετες και ποικίλες προκλήσεις να αντιμετωπίσει απαιτώντας τη συνεχή προσπάθεια για προσέγγιση, κατανόηση και αποδοχή χτίζοντας σταδιακά μία σχέση εμπιστοσύνης και μετασχηματίζοντας τις άνιστες σχέσεις εξουσίας σε ισότιμες και συνεργατικές (Cummins, 2001).

Αναδεικνύεται, συνεπώς, η σημασία της σύνθετης και πολυδιάστατης διαδικασίας της γονεϊκής εμπλοκής και της επικοινωνίας σχολείου και οικογένειας, η οποία στην περίπτωση των προσφύγων γονέων διαφαίνεται να παίζει καθοριστικό ρόλο στην γλωσσική και σχολική ένταξη των παιδιών τους (Isik-Ercan, 2012). Σε αυτή τη σχέση σχολείου και οικογένειας, το σχολείο καλείται να ενδυναμώσει και να στηρίξει τους γονείς με διαφορετικό γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο ώστε να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία και να έχουν ισότιμη πρόσβαση σε αυτή μέσα από συστηματικές πρακτικές και γλωσσικές πολιτικές σε μικρο-επίπεδο και έκδηλες θετικές στάσεις αναγνώρισης και σεβασμού της διαφορετικότητας.

Σημειώσεις

1. <http://www.ert.gr/perifereiakoi-stathmoi/volos/volos-thermi-ypodochi-prosfygopoulon-tin-proti-merasto-scholio/>
2. Οι γονείς 2 οικογενειών δεν έδωσαν συνέντευξη γιατί εν τω μεταξύ είχαν φύγει. Οι γονείς δυο οικογενειών δεν έδωσαν συνέντευξη γιατί δεν ήθελαν και η μητέρα μιας οικογένειας τη μέρα που είχε συμφωνηθεί για τη συνέντευξη χρειάστηκε να μεταβεί εκτός καταυλισμού για την πραγματοποίηση συνάντησης σε σχέση με το αίτημα μετεγκατάστασής τους σε άλλη χώρα. Συνολικά παραχωρήθηκαν 4 συνεντεύξεις που αφορούσαν 10 μαθητές/τριες της τάξης.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Anderson, J., McTavish, M. & Kim, J.E. (2017) *Early Literacy Learning for Immigrant and Refugee Children: Parents' Critical Roles*. Thought Leadership Paper, Literacy Research Panel, International Literacy Association, Newark, DEL. Retrieved from <https://literacyworldwide.org/docs/default-source/where-we-stand/ila-early-literacy-learning-immigrant-refugee-children.pdf>
- Androulakis, G., Gkaintartzi, A., Kitsiou, R. & Tsioli, S. (2016) Parents-Schools' Communication and Albanian as a Heritage Language in Greece. In P.P. Trifonas, T. Aravossitas (eds.), *Handbook of Research and Practice in Heritage Language Education*, Springer International Handbooks of Education, DOI 10.1007/978-3-

319-38893-9_pp 1-18.

- Arnot & Pinson (2005) Sociology of education and the wasteland of refugee education research. *British Journal of Sociology of Education*, 28(3):399-407.
- Block, K., Cross, S., Riggs, E. & Gibbs, L. (2014) Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students. *International Journal of Inclusive Education*, 18(12), 1337-1355.
- Cummins, J. (2001) *Negotiating Identities: Education for Empowerment in a Diverse Society*. California Association for Bilingual Education,
- Gkaintartzi, A., Kiliari, A & Tsokolidou, R. (2016) Heritage language maintenance and education in the Greek sociolinguistic context: Albanian immigrant parents' views, *Cogent Education*, 3(1), DOI: 10.1080/2331186X.2016.1155259
- Gkaintartzi, A., Chatzidaki, A. & Tsokolidou, R. (2014) Albanian Parents and the Greek Educational Context: Who is Willing to Fight for the Home Language? *International Multilingual Research Journal*, 8(4) 291-308, DOI: 10.1080/19313152.2014.9530.04
- Isik-Ercan, Z. (2012) In pursuit of a new perspective in the education of children of the refugees: Advocacy for the "family". *Educational Sciences: Theory & Practice*, 12(4), 3025-3038
- Somekh, B. (1995) The Contribution of Action Research to Development in Social Endeavours: A Position Paper on Action Research Methodology *British Educational Research Journal*, Vol. 21, No. 3, (Jun., 1995), pp. 339-355. <http://www.jstor.org/stable/1501651>. Accessed: 04-06-2017 19:09 UTC

Ελληνόγλωσση

- Βίτσου, Μ. & Μπαρμπουδάκη, Ε. υπ. εκδ. Η προσφυγική ταυτότητα ως μέσο προσαρμογής στις νέες συνθήκες ζωής. 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αναπτυξιακής Ψυχολογίας, Βόλος, 20-23/10/2016.
- Επιστημονική Επιτροπή για την υποβοήθηση του έργου της Επιτροπής Στήριξης των Παιδιών των Προσφύγων (Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων), *Οι εκπαιδευτικές δράσεις για τα παιδιά των προσφύγων* - Ιούνιος 2016.
- Επιστημονική Επιτροπή για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων (Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων), *Το Έργο της Εκπαίδευσης των Προσφύγων*, Απρίλιος 2017.